

Марија Ж. Ненадић¹
Крагујевац

ДОСТУПНОСТ КОГНИТИВНО-ПРАГМАТИЧКИХ ИНФОРМАЦИЈА ЗА ЛЕКСЕМА ОБРАЂАЊА У ЕНГЛЕСКИМ И СРПСКИМ ОПИСНИМ РЕЧНИЦИМА²

Предмет рада представљају лексичке јединице које се у енглеском и српском језику користе за обраћање. Користећи се контрастивном методологијом, желимо испитати удео когнитивно-прагматичких информација у лексикографским дефиницијама једнојезичних, описних речника, али и у којој мери долази до усаглашености једнојезичних и двојезичних речника када су у питању подаци који су присутни у одредницама. Долазимо до двоструког закључка: 1) информације о контекстуалној употреби лексема присутне су у знатном броју у једнојезичним речницима и 2) више од четрдесет процената енглеских и српских лексема нема преводни еквивалент у разматраним двојезичним речницима. Добијени подаци представљају резултат проучавања одабраних речника, те сугеришемо да би променом речника могло доћи до измењених резултата.

Кључне речи: обраћање, лексичке јединице, когнитивно-прагматичке информације, теорија релеванције, једнојезични речници, двојезични речници

1. Уводна разматрања

Како би разумео значење одређене лексичке јединице, читалац неретко прибегава употреби речника. Божинка Петронијевић (2002: 11–12) наводи да не постоји јединствена дефиниција овог концепта, али да се научници слажу да „речник служи у комуникацији као помоћно средство које може бити кодификовано према различитим аспектима, при чему сваки речник по правилу обједињава више аспеката; сваки појединачни аспект представља обележје, а њихов избор чини макроструктуру речника”. Згуста (1971: 198), најпре, прави разлику између енциклопедијских и језичких речника, где се потоњи усредсређују на граматичке и семантичке елементе лексема и вишелексемских спојева. Језичке речнике можемо, надаље, разврстати према различитим категоријама, полазећи од следећих критеријума (в. Згуста 1971: 199–221):

- 1) Временска перспектива: синхронијски и дијахронијски речници;
- 2) Број језика: једнојезични, двојезични и вишејезични речници;
- 3) Обим и врста обрађене лексике: општи и посебни (рестриктивни) речници;
- 4) Сврха речника: прескриптивни (прохибитивни) и описни (дескриптивни) речници.

Приликом одабира речника које ћемо консултовати за аналитички део овог рада водили смо рачуна о томе да коришћени речници буду: 1) синхронијског типа, 2) једнојезични и двојезични (енглеско-српски и српско-енглески) речници, 3) општега типа и 4) описни (дескриптивни) речници. Како описни речници првенствено пружају информације о лексичком значењу, прагматичке инфор-

1 marija.nenadic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

мације резервисане су за поједине групе речи. То могу бити устаљене форме разговорног језика, затим лексичке јединице обраћања или пак јединице са експресивном функцијом и томе слично. Сходно томе, корпус овог рада ограничећемо на лексичке јединице обраћања. Очекујемо да ће у овој области когнитивно-прагматичке информације бити чешће атестиране.

Циљ овог рада јесте двострук. Најпре настојимо показати колико су у одабраним (референтним) речницима општега типа српског и енглеског језика присутне когнитивно-прагматичке информације у лексикографским дефиницијама. Потом желимо испитати колико су преводни еквиваленти у референтним двојезичним речницима у сагласју са материјалом изнетим у дефиницијама описних, једнојезичних речника и колико су у њима заступљене информације које се тичу прагматичке стране лексичких јединица. Како бисмо остварили задате циљеве, морамо консултовати одговарајуће речнике. Лексеме енглеског језика које служе за обраћање потражићемо у *Merriam Webster* речнику, док њихове српске еквиваленте садржи *Oxford English-Serbian Student's Dictionary*. Лексеме српског језика које користимо за обраћање ексцерпират ћемо из *Речника српскога језика* који издаје Матица српска, а њихове енглеске еквиваленте пронаћи ћемо у српско-енглеском речнику Мортон Бенсона. Теоријски оквир који ћемо следити у овом раду јесте когнитивно-инференцијални модел теорије релеванције чији су утемељивачи Ден Спербер и Дирдри Вилсон. Сходно томе, у наредном одељку прилажемо нека од његових најистакнутијих начела.

2. Модел теорије релеванције

Прагматика теорије релеванције заснива се на демонстративно-инференцијалној комуникацији. Говорник помоћу акустичког или визуелног стимуланса намерава представити одређен скуп претпоставки. Саговорник несвесно (тј. аутоматски) тумачи говорников стимуланс као захтев за пажњом на основу претпоставке о оптималној релеванцији стимуланса (в. детаљније Мишковић-Луковић 2018: 67). Окосницу дате теорије чине два принципа – когнитивни (први) и комуникативни (други) (в. Спербер и Вилсон 1995, Вилсон и Спербер 2004, Мишковић-Луковић 2006, Карстон и Павел 2009). Према првом принципу, људска когниција је усмерена ка максимизацији релеванције; према другом, сваки демонстративни стимуланс садржи претпоставку о својој оптималној релеванцији. Вилсон и Спербер (2012: 7) дату претпоставку разлажу на две максиме које наводимо у наставку:

1) „Исказ је довољно релевантан да га вреди обрађивати.”^{3, 4}

2) „Најрелевантнији је према говорниковим способностима и склоностима.”⁵

Прва максима утврђује доњу границу саговорникових очекивања: при утроску процесуалног напора⁶ добија се, заузврат, одређен број когнитивних ефеката⁷. Друга максима истиче горњу границу саговорникових очекивања, која

3 "The utterance is relevant enough to be worth processing."

4 Цитати садржани у раду представљају ауторски превод.

5 "It is the most relevant one compatible with the communicator's abilities and preferences."

6 Ментални напор који наш когнитивни систем улаже како би интерпретирао одређени исказ.

7 Ови ефекти представљају резултат садејства података који се добијају из нових стимуланса и претпоставки које наш когнитивни систем већ поседује. Постоје три врсте когнитивних ефеката: 1) ојачавање постојећих претпоставки, 2) контрадикција и елиминација постојећих претпоставки и 3) извођење закључка на основу приспелог стимуланса и неких од постојећих претпоставки.

зависи од говорникове компетенције (нпр. говорник не мора имати развијен вокабулар из дате области или не може, из неког разлога, пружити информацију, те је конверзационо некооперативан и сл.); у сваком случају, саговорник води рачуна и о овој могућности приликом тумачења говорниковог исказа.

Како би премостио јаз између значења кодираног у језичком систему и ширег (саопштеног) значења, саговорник (несвесно) користи стратегију најмањег напора (*least-effort strategy* или *relevance-based comprehension strategy*) која гласи:

- а) „Посматрај могуће когнитивне ефекте према редоследу њихове доступности (тј. следећи пут најмањег напора).”⁸
- б) „Стани када постигнеш очекивани ниво релеванције (или када изгледа да га је немогуће постићи).”⁹

Део а) значи да саговорник, у процесу тумачења исказа, анализира најдоступнији акустички или визуелни стимуланс, аутоматски и рефлексивно. Постоје, међутим, ситуације када исказ не задовољава његово очекивање релеванције, што, такође, доводи до завршетка тумачења (стипулирано у делу б).

Датом стратегијом заокружујемо приказ теоријских основа нашег рада. Ипак, пре него што пређемо на анализу ексцерпираних лексема, укратко представљамо досадашње лексикографске студије из перспективе теорије релеванције.

2.1. Претходна истраживања

На сајту посвећеном теорији релеванције (*Relevance Theory Online Bibliographic Service*) забележена су само два рада из области лексикографије у оквиру овог когнитивно-прагматичког приступа. Обе студије представљају плод коауторства између Ботме и Тарпа (в. Ботма и Тарп 2012, Ботма и Тарп 2014). Ботма и Тарп (2014: 351–352) разлажу релеванцију на две категорије – објективну и субјективну. Прву категорију називају и системска или алгоритмична релеванција (енгл. *system-based relevance*)¹⁰, док се потоња категорија усредсређује на самог корисника електронског речника (енгл. *user-based relevance*) и аутори је, даље, рашчлањавају на пет мањих поткласа: 1) релевантност теме (енгл. *topical relevance*), 2) когнитивна релеванција (енгл. *cognitive relevance*), 3) ситуациона релеванција (енгл. *situational relevance*), 4) социо-когнитивна релеванција (енгл. *socio-cognitive relevance*) и 5) афективна релеванција (енгл. *affective relevance*). У наставку појашњавамо приложене категорије.

Информација је тематски релевантна уколико кориснику електронске претраге пружа податак који он у датом тренутку тражи. Аутори наводе пример особе која жели потражити информацију о француским летелицама за време Другог светског рата, сугеришући да неће сваки резултат претраге подједнако задовољити потребу за траженом информацијом. Другим речима, постојаће и сајтови који неће испунити релевантност дате теме.

Постоје и ситуације када је неки податак тематски релевантан, али не задовољава други тип релеванције – когнитивну релеванцију. У оквиру овог критеријума наводи се да комплексност изнесених података мора бити на интелектуалном нивоу особе која их тражи. На пример, чланак из квантне физике који је

8 "Consider possible cognitive effects in their order of accessibility (i. e. following a path of least effort)" (Карстон 1999: 8).

9 "Stop when the expected level of relevance is achieved (or appears unachievable)" (Карстон 1999: 8).

10 Дата класа представља тип релеванције који испитује однос између постављеног упита (енгл. *posed query*) и одређеног информационог ресурса.

намењен експертима из ове области неће бити когнитивно релевантан некоме ко ову област довољно не познаје.

Трећи тип релеванције предложен од стране горепомнутих аутора је сте ситуациона релеванција. Ботма и Тарп (2014: 353) истичу да подаци морају бити релевантни у датој ситуацији. У студији *Why relevance theory is relevant for lexicography?* наводи се пример фармера који жели решити болест усева. Том фармеру неће користити информација о томе како се користе средства која он у датом тренутку не може набавити, већ само податак о онима која може. Дакле, приложена чињеница мора имати примену у конкретној ситуацији.

Социо-когнитивна релеванција води рачуна о томе да информације буду у складу са становиштима датог друштва. Ипак, подаци не морају бити примењиви на одређеном културном подручју и онда за њих кажемо да нису социо-когнитивно релевантни (в. Ботма и Тарп 2014: 353–354). На пример, уколико се налазимо у земљи у којој је доминантна религија ислам, подаци о хришћанским празницима неће бити социо-когнитивно релевантни.

Последњу поткласу аутори називају афективна или мотивациона релеванција. Наводи се да подаци могу бити релевантни у вези са свим претходним категоријама, али уколико корисник електронске претраге не жели искористити дати податак из неких својствених разлога, он ће занемарити релевантност те информације. Међутим, Ботма и Тарп овом типу релеванције не дају примат над осталим категоријама.

Иако су досадашња истраживања лексикографа који следе модел теорије релеванције везана за корисника електронског, једнојезичног речника, ми ћемо, ипак, поредити одреднице из једнојезичних и двојезичних речника и на тај начин утврдити да ли се долази до релевантног преводног еквивалента или одустаје од потраге за релеванцијом. Предложени методолошки поступак извешћемо следећи основне поставке теорије релеванције. Али, најпре, у наредној целини прилажемо ексцерпирани лексеме обраћања које смо класификовали према врсти именица које означавају.

3. Опис корпуса

Анализирајући енглески речник *Merriam Webster*, као и *Речник српскога језика* који издаје Матица српска, уочили смо четрдесет лексема које се могу користити за обраћање када нису употребљене у основном значењу. Зарад лакше прегледности, одабране лексеме смо класификовали према врсти именице коју кодирају, сврставајући их у три категорије: 1) апстрактне именице, 2) заједничке именице и 3) градивне именице.

У наставку прилажемо табеларни приказ енглеских и српских лексема обраћања.

Лексичка јединица	Пример контекстуалне употребе	Врста именице
Love	It's normal, my <u>love</u> , to grieve for those you've lost. ¹¹	апстрактна именица
Sunshine	Hey, <u>sunshine</u> , I'm going for a smoke.	апстрактна именица
Angel	Oh, <u>angel</u> , you look sad.	заједничка именица
Baby	Turn off the heat, <u>baby</u> .	заједничка именица

11 Сви примери преузети су из *Корпуса савременог америчког енглеског (The Corpus of Contemporary American English (COCA))*.

Bitch	Bitch, doing nails is not that hard.	заједничка именица
Brain	Hey, <u>brain</u> , I shoplift in your daddy's store.	заједничка именица
Brother	Now, <u>brothers</u> , I want you to take this pledge.	заједничка именица
Cupcake	Come on, now, <u>cupcake</u> , open the door.	заједничка именица
Doll	Well, you work for me now, <u>doll</u> , and if you look good, I look good.	заједничка именица
Duck	Get under a desk, <u>duck</u> , cover and hold on.	заједничка именица
Kitten	"Come here, <u>kitten</u> ", Brie said, edging Jack out of the way to hug Angie.	заједничка именица
Monkey	Oh, <u>monkey</u> , I'm so sorry you're sick.	заједничка именица
Pig	Hey, <u>pig</u> , stop following me.	заједничка именица
Princess	No pressure, <u>princess</u> , but you better get all A's like I did.	заједничка именица
Pumpkin	Come on, <u>pumpkin</u> , we got places to go.	заједничка именица
Queen	And now, my <u>queen</u> , we shall dance as father and daughter to the Mephisto Waltz.	заједничка именица
Sister	Come on, <u>sister</u> , why do you always talk about me?	заједничка именица
Trash	I'm just going to be polite here, <u>trash</u> , along with Washington government for failing to win the war on poverty.	заједничка именица
Honey	Go back to bed, <u>honey</u> .	градивна именица
Sugar	My Boston terrier, <u>sugar</u> , will be eight this Thanksgiving.	градивна именица

Табела 1: класификација енглеских лексема обраћања

Лексичка јединица	Пример контекстуалне употребе	Врста именице
Душа	„Душо моја лепа”: Фудбалер Ђорђе Пантић се потресном поруком опростио од супруге. ¹²	апстрактна именица
Живот	Животе наш, где си био до сада?	апстрактна именица
Лепота	„Бао, лепото”: Биковић насмејао фанове шок издањем, Нина Јанковић му је поручила само једно.	апстрактна именица
Љубав	Србијо, љубави моја.	апстрактна именица
Свет	Врти се, велики свете.	апстрактна именица
Срећа	Срећо, доведи нам Французе.	апстрактна именица
Туга	Ево зашто треба да прочитате књигу „Добар дан, туго”.	апстрактна именица
Анђео	Бора Чорба о песми „Погледај дом свој, анђеле”: „Чим смо је снимили знао сам шта имамо у рукама”.	заједничка именица
Беба	Немања се пред публиком прославио песмом „Бебо моја”, а ускоро својим фановима спрема и нови хит.	заједничка именица
Ђаво	Шта да радим са тобом, ти дивљи ђаволе?	заједничка именица
Животиња	Мученице, животињо: Маца опсовао и извређао Марију Каран.	заједничка именица
Звезда	Сијај, сијај, срећна звездо.	заједничка именица
Краљ	Златане, краљу: Ибрахимовић стао у одбрану Новака Ђоковића, његове речи одјекују до Аустралије!	заједничка именица

12 За библиографски опис ексцерпираних одредница, погледати одељак насловљен *Извори*.

Краљица	Чоколадна торта на три спрата са поруком „Срећан рођендан, моја <u>краљице</u> ”, шампањац, цвеће и две велике кесе са поклонима купљеним у „Диору”.	заједничка именица
Кућа	Мурал „Виолета, <u>кућо</u> стара” краси улаз у краљевачки биоскоп.	заједничка именица
Око	Породична трагедија! Туга у дому наше одбојкашице: „Збогом, <u>око</u> моје”.	заједничка именица
Ружа	Глумац тужио Гагија Јовановића због хита „ <u>Ружо</u> румена”: Тврди да му је украо песму, завршили на суду.	заједничка именица
Сунце	Поздрав, <u>сунце</u> моје	заједничка именица
Цвет	Под кожу си ми ушла, <u>цвете</u> бели, баш такву сам те сањао живот цели.	заједничка именица
Злато	Дечја књига недеље - „Лепо спавај, <u>злато</u> моје”.	градивна именица

Табела 2: класификација српских лексема обраћања

У делу који следи анализирамо наведене именичке лексеме да бисмо утврдили заступљеност релевантних когнитивно-прагматичких информација, као и степен усаглашености одабраних једнојезичних и двојезичних речника.

4. Анализа енглеских лексема

4.1. Присућности когнитивно-прагматичких информација

Како један од двају циљева овог рада представља испитивање удела когнитивно-прагматичких информација у лексикографским дефиницијама лексема обраћања, ексцерпирани смо оне делове одредница из *Merriam Webster* онлајн речника који садрже контекстуалну промену основног значења испитиване лексеме. Наводимо табеларни приказ специфичне, контекстуалне употребе:

Лексичка јединица	Когнитивно-прагматичке информације
Love	(1) a beloved person: DARLING—often used as a term of endearment; (2) <i>British</i> —used as an informal term of address.
Sunshine	(1) someone or something (such as a person, condition, or influence) that radiates warmth, cheer, or happiness.
Angel	(1) a person who is like an angel (as in looks or behavior).
Baby	slang (1) GIRL, WOMAN—often used in address; (2) BOY, MAN—often used in address.
Bitch	(1) <i>informal + often offensive</i> : a malicious, spiteful, or overbearing woman; (2) <i>informal + offensive</i> —used as a generalized term of abuse and disparagement for a woman.
Brain	(1) a very intelligent or intellectual person; (2) the chief planner within a group—usually used in plural.
Brother	(1) one related to another by common ties or interests; (2) a fellow member—used as a title for ministers in some; (3) evangelical denominations; (4) one of a type similar to another; (5) KINSMAN;

	(6) one who shares with another a common national or racial origin; (7) <i>capitalized</i> : a member of a congregation of men not in holy orders and usually in hospital or school work; (8) a member of a men's religious order who is not preparing for or is not ready for holy orders.
cupcake	/
doll	(1) a pretty but often empty-headed young woman; (2) WOMAN; (3) DARLING, SWEETHEART; (4) an attractive person.
duck	(1) PERSON, CREATURE; (2) <i>chiefly British</i> : DARLING—often used in plural but singular in construction.
kitten	/
monkey	(1) a person resembling a monkey; (2) a ludicrous figure: DUPE.
pig	(1) a dirty, gluttonous, or repulsive person; (2) <i>slang</i> : an immoral woman; <i>slang, disparaging</i> : POLICE OFFICER.
princess	(1) one likened to a princess; (2) <i>especially</i> : a woman of high rank or of high standing in her class or profession.
pumpkin	/
queen	(1) a woman eminent in rank, power, or attraction; (2) an attractive girl or woman; <i>especially</i> : a beauty contest winner; (3) <i>slang, often disparaging</i> : a gay man; (4) <i>especially</i> : an effeminate one.
sister	(1) <i>often capitalized</i> a member of a women's religious order (as of nuns or deaconesses); <i>especially</i> : one of a Roman Catholic congregation under simple vows; (2) a girl or woman who is a member of a Christian church; (3) a girl or woman regarded as a comrade; (4) a girl or woman who shares with another a common national or racial origin; <i>especially</i> : a Black girl or woman; (5) one that is closely similar to or associated with another; (6) <i>chiefly British</i> : NURSE; (7) GIRL, WOMAN; (8) PERSON—usually used in the phrase <i>weak sister</i> (9) a member of a sorority.
trash	(1) a worthless person.
honey	(1) a loved one: SWEETHEART, DEAR; (2) an attractive woman.
sugar	/

Табела 3: присућност когнитивно-прагматичких информација код енглеских лексема обраћања

Приказ, заправо, указује на знатан удео когнитивно-прагматичких информација у речнику *Merriam Webster*. Наиме, шеснаест (од двадесет) ексцерпираних јединица садрже информације о контекстуалној употреби, што представља 80% корпуса обухваћеног нашим истраживањем. Код четири експонента – *cupcake*, *kitten*, *pumpkin* и *sugar* – речник не бележи промену основног значења, иако је јасно да до ње долази (в. део 3.).

Истичемо, поново, ограниченост нашег испитивања, која, наравно, проистиче из избора речника. Област обраћања, као оделито семантичко поље, може послужити као основа за ширење испитивања семантичко-прагматичког интерфејса у лексикографији савременог доба.

4.2. Енглеске лексеме и њихови српски преводни екваленти

У овом делу анализирамо изабране лексеме које се у енглеском језику користе за обраћање. Уочавамо да је број ових инстанци ограничен, што показује и сам увид у корпус (в. део 3.), који се састоји од двадесет лексичких јединица.

Упоредивши *Merriam Webster* речник и енглеско-српски *Oxford English Serbian Student's Dictionary*, дошло се до закључка да информације о прагматичкој употреби лексеме, а самим тим и њихови преводни еквиваленти, нису присутне у великом обиму у поменутом двојезичном речнику. Од двадесет ексцерпираних лексичких јединица, код осам су атестирани преводни еквиваленти уз опис контекстуалне употребе. То су лексеме: *love*, *angel*, *baby*, *brain*, *brother*, *pig*, *sister* и *honey*. Другим речима, 40% нашег корпуса нема одговарајући преводни еквивалент у овом речнику а ни прагматички релевантне информације. То су лексеме: *sunshine*, *bitch*, *cupcake*, *doll*, *duck*, *kitten*, *monkey*, *princess*, *pumpkin*, *queen*, *trash* и *sugar*.

У наредном делу, као илустрацију, анализирамо по једну апстрактну, заједничку и градивну именицу.

4.2.1. Ајсџрактне именице

У категорију апстрактних именица сврстали смо два илустративна експонента – именице *sunshine* и *love*. Обе лексеме имају позитивну конотацију, а ми ћемо пружити опис потоње лексичке јединице. У *Merriam Webster* речнику наилазимо на следећу дескрипцију: ‘*British*—used as an informal term of address.’¹³ Овај опис можемо поткрепити примером преузетим из романа *Горгошти и преградуге* енглеске списатељице Џејн Остин (2010: 4):

- (1) Lydia, my love, though you *are* the youngest, I dare say Mr. Bingley will dance with you at the next ball.

Прочитавши горепоменути пример, уочавамо да се опис приложен у горепоменутом речнику поклапа са контекстуалном употребом ове лексеме. Како бисмо увидели који српски преводни еквивалент показује највећи степен релеванције у малопређашњем контексту, консултујемо *Oxford English-Serbian Student's Dictionary* у којем наилазимо на следећу одредницу:

love¹ /lav/ noun 1 [U] a strong feeling that you have when you like sb/sth very much: a mother's love to her °to **fall in love** (zaljubiti se) with sb °it was **love at first sight**. They got married two months after they met! °He's **madly in love** with her. °a love song/story ►

13 Меријам Вебстер (2022). *Merriam Webster.com* [online]. 15. јануар. Доступно на: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/love> [приступљено 15. 1. 2022].

ljubav 2 [U, sing.] a strong feeling of interest in or enjoyment of sth: *a love of adventure/nature/sport* ► **ljubav 3** [C] a person, a thing or an activity that you like very much: *His great love was always music.* °Who was your first love? ► **ljubav 4** [C] (Brit., informal) (used as a friendly way of speaking to sb, often sb you do not know): *Hello, love. What can I do for you?* ► **dušo** Reč se često piše **luv.** 5 [U] (used in tennis) a score of zero: *The score is forty-love.* ► **nula**

Проучивши приложену одредницу, примећујемо да, уколико бисмо желели превести инстанцу (1), одговарајући еквивалент лексеме *love* би био именица *душа* која је наведена под значењем четири, јер долази до поклапања двају речничких дескрипција. Током потраге за одговарајућим преводним еквивалентом, корисник речника улаже одређени процесуални напор како би пронашао значење које је у сагласју са енглеским парњаком, а то значење му, заузврат, пружа одређен број когнитивних ефеката. Ипак, уколико би одабрао другачији преводни еквивалент, когнитивни ефекти би били знатно мањи или пак непостојећи. Другим речима, одабиром другачијег превода не бисмо постигли релевантност интерпретације, што се може запазити и у овом конкретном примеру. Ако бисмо именицу *love* превели као *нула* (која, заиста, представља једну од попуњених опција), не би дошло до релевантног тумачења исказа¹⁴.

4.2.2. Заједничке именице

Друга категорија – заједничке именице – представља 80% укупног корпуса са 16 инстанци ове врсте. То су именице: *angel, baby, bitch, brain, brother, cupcake, doll, duck, kitten, monkey, pig, princess, pumpkin, queen, sister* и *trash*. У наставку проучавамо именицу *baby* која се, између осталог, користи и за обраћање. Ову употребу поткрепујемо примером преузетим из *Merriam Webster* речника:

(2) Hey baby, nice car!¹⁵

Уз дати пример наводимо и одредницу ове лексичке јединице, како бисмо увидели који су преводни еквиваленти доступни:

baby /'beɪbi/ noun [C] (pl. **babies**) **1** a very young child: *I'm going to have a baby.* Dobiću bebu. °She's **expecting a baby** (dobiće bebu) *early next year.* °When's the **baby due** (treba da se rodi)? °a **baby boy/girl** ► **beba 2** a very young animal or bird ► **mladunče 3** (esp. US, slang) a person, especially a girl or young woman, that you like or love ► **mala**

Запажамо да Оксфордов речник пружа три преводилачке варијанте дате енглеске лексеме. Прочитавши пример (2), видимо да се лексичка јединица *baby* не употребљава у свом дословном значењу (описаном под значењем један), већ нам је потребан опис специфичне контекстуалне употребе, који је приложен под значењем три. Као и код малопређашњих примера, корисник речника улаже ментални напор како би утврдио које од наведених значења је исправно и тиме добио довољан број когнитивних ефеката, тј. релевантно тумачење.

14 Када су у питању типови релеванција предложени од стране Ботме и Тарпа (в. одељак 2.1.), све анализиране инстанце поседују тематску и социокогнитивну релеванцију. Остала три типа – когнитивна, ситуациона и афективна релеванција – нису примењиве, јер не постоји конкретан корисник проучаваних речника.

15 Меријам Вебстер (2022). *Merriam Webster.com* [online]. 15. јануар. Доступно на: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/baby> [приступљено 15. 1. 2022.].

4.2.3. Градивне именице

Последња категорија бележи два илустративна експонента, а то су лексеме *honey* и *sugar*. Анализираћемо лексему *honey* која у *Merriam Webster* речнику поседује следеће значење: ‘a loved one: SWEETHEART, DEAR’.¹⁶ Уз ову дескрипцију, прилажемо и пример који илуструје ову контекстуалну употребу дате именице:

(3) You and Versh take good care of him, honey (Фокнер 1987: 13).

У Оксфордском речнику проналазимо преводне еквиваленте ове лексеме, а они гласе:

honey / 'hʌni/ noun [U] **1** the sweet sticky substance that is made by bees and that people eat ► **med 2** a word for ‘darling’, used especially in American English ► **душа**

Упоредивши горенаведене дескрипције о контекстуалној употреби, запажамо да је одговарајући преводни еквивалент именице *honey* наведен под другим значењем, а то је апстрактна именица *душа*. Можемо, надаље, уочити да нам двојезични енглеско-српски речник пружа подробнији опис за разлику од једнојезичног *Merriam Webster* речника, истичући да се дата лексема типично употребљава у америчком енглеском. Увиђа се и да ова лексичка јединица има само два преводна еквивалента, што значи да корисник речника неће уложити огроман процесуални (ментални) напор како би разлучио који од понуђених српских еквивалената пружа релевантну интерпретацију.

Након аналитичког дела везаног за енглески корпус, у наредном одељку приказаћемо и присутност когнитивно-прагматичких информација у српском, једнојезичном речнику, али и проценат усаглашености српског једнојезичног речника са двојезичним речником Мортонa Бенсона.

5. Анализа српских лексема

5.1. Присућности когнитивно-прагматичких информација

У овом потпоглављу табеларно приказујемо српске лексеме обраћања са описом њихове специфичне контекстуалне употребе који је ексцерпиран из *Речника српскога језика*:

Лексичка јединица	Когнитивно-прагматичке информације
Душа	(у вок.) фам. (обично уз реч „моја”, „драга” и сл.) у <i>присном обраћању особито милој, драгој особи; драги мој, драга моја.</i>
Живот	/
Лепота	<i>лепошћина; веома лепа, дивна, привлачна особа уопште.</i>
Љубав	<i>драга, вољена особа, особа која се воли (жена, односно мушкарац): срести своју некадашњу љубав.</i>
свет	/
Срећа	(у вок.) фам. у <i>присном обраћању драгој особи.</i>
Туга	<i>веома драга особа према којој се осећа сажалење, за којом се жали, која за даје бол. – Туго, туго, слатко моје дете!</i>
Анђео	<i>фиг. безазлена, невина, љубка особа; оличење љубосићности, доброте, узвишености.</i>

¹⁶ Меријам Вебстер (2022). *Merriam Webster.com* [online]. 15. јануар. Доступно на: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/honey> [приступљено 15. 1. 2022.].

Беба	разг. незрела, незобљива особа. – Бебо једна!
Ђаво	фиг. а. жива, несћашна особа; враголан, обешењак: живи ~, велики: ~. б. веома сирејина, сналажљива, довишљива особа. в. зла, ојака, рђава особа.
Животиња	пеј. <i>груба, сурова, некултурна особа.</i>
Звезда	фиг. особа која постиже велики успех у области којом се бави, а која је најчешће занимљива за ширу јавност, чувена особа о којој се много прича, ишише: естрадна ~, филмска ~, фудбалска ~, позоришна ~.
Краљ	а. круни каријералиста који у својим рукама држи највећи део производње, трговине, промета и сл. у одређеној делатности, маџнаш: ~ чаја, финансијски ~. б. први, најцењенији, најважнији човек: ~ аристократских салона. в. онај који је најбољи, најпознатији у својој струги, професији, делатности уопште: ~ авијатике, ~ рокенрола, ~ цеза.
Краљица	(обично са допуном: нечега, ређе некога) она која је прва, која је најбоља, која надмашује друге (по лепоти, по рангу, по функцији и сл.): ~ балова, ~ лепоте, ~ харема и др.
Кућа	фиг. (обично у вок., с атрибутом „моја“) назив од миља (обично у обраћању мајке дејешу).
Око	хип. (обично с одредбом „моје“) назив од милошће драгој особи.
Ружа	фиг. а. лепошница, красотица.
Сунце	б. најдража, најмилија особа (често при обраћању некоме). – Сунце моје, лепо спавај.
цвет	фиг. оно што се исшиче својим квалитетом, лепошом, оно што је најбоље, најлепше у својој врсти: а. нар. мила, драга или врло лепа особа. – Цвеће моје! дођи. б. зб. најбољи, најбиранији људи: најодабранији део друштва, крем, елита: ~ јунака, ~ друштва, ~ племства, ~ омладине.
Злато	фиг. мила, драга особа.

Табела 4: присутност когнитивно-прагматичких информација код српских лексема обраћања

Анализирајући ексерпирану грађу, долазимо до закључка да и српски једнојезични речник, тј. *Речник српскога језика* у издању Матице српске, показује висок степен присутности когнитивно-прагматичких информација. Од двадесет инстанци које су узете у обзир током аналитичког поступка, код осамнаест одредница уочавамо податке о контекстуалној употреби, што представља 90% од укупног корпуса. Код одредница за лексеме *животи* и *свети* не уочавамо присутност података о специфичној контекстуалној употреби у сврху обраћања, иако ове лексичке јединице имају и ову намену (што видимо у примерима из трећег одељка *Животише наши, где си био до сада?* и *Врши се, велики свети*).

У одељку који следи, посвећујемо пажњу другом циљу овога рада. У вези с тим, пружамо квантитативни приказ преводних еквивалената српских лексема, као и анализу трију примера.

5.2. Српске лексеме и њихови преводни еквиваленти

У овом делу представљене су неке од српских лексема које се користе за обраћање, а да у оквиру својих одредница у речнику садрже информацију о специфичној контекстуалној употреби. Увидом у српско-енглески Бенсонов речник, дошли смо до закључка да су информације о оваквим лексемама изузетна реткост, а преводни еквиваленти готово непостојећи. Од двадесет ексерпираних примера једанаест нема одговарајући енглески преводни еквивалент, што представља удео од 55%. То су лексеме: *животи*, *свети*, *срећа*, *шуга*, *беба*, *краљ*,

краљица, кућа, око, ружа и цвети. Сугеришемо да би одабиром другачијег речника дошло до измењеног исхода. Ипак, верујемо да се резултати не би знатно разликовали од приложених, јер смо се водили обимом српско-енглеског речника, који, донекле, може јемчити за релевантност добијених резултата.

Наредне целине пружају когнитивно-прагматичку анализу једне апстрактне, заједничке и градивне именице. Упоредићемо српску и енглеску речничку дескрипцију не бисмо ли дошли до релевантног тумачења или пак одустали од његове потраге.

5.2.1. Ајстиракћине именице

Најпре испитујемо категорију апстрактних именица, која се састоји од седам инстанци, а то су лексеме *душа, животи, лејоџа, љубав, свети, срећа* и *шуга*. Когнитивно-прагматичку анализу извршићемо над лексемом *срећа*, коју *Речник српскога језика* (2011: 1234) дефинише као „(у вок.) фам. у присном обраћању драгој особи”. Дату контекстуалну употребу проналазимо у наредном хипотетичком примеру:

(4) Срећо, иди на спавање.

Како бисмо добили одговарајући енглески преводни еквивалент, разматрамо опис из српско-енглеског речника Мортон Бенсона:

sreća 1. luck; fortune; *biti dobre (zle) ~e* to have good (bad) luck; *~ što nismo pošli* it's lucky that we didn't go; *imati ~e u kartama* to have luck in card; *~ ga stalno prati* he is always lucky; *kolo ~e* the wheel of fortune; *imati više ~e nego pameti* to have more luck than brains; *luda ~* a stroke of good luck; *boginja ~e* the goddess of luck; *na ~u* fortunately; or: by chance, at random; *~om* fortunately; *deliti s nekim ~u i nesreću* to share fortune and misfortune to smb.; *okušati ~u* to try one's luck; *kamo ~e* see **kamo** 3; *na našu ~u* fortunately for us; **~ dolazi kad joj se najmanje nadaš* good fortune comes when you least expect it 2. happiness; *novac ne donosi ~u* money doesn't bring happiness; **gde je ~, tu je i nesreća* there is not a rose without a thorn; *na našu veliku ~u* to our great happiness; **ko rano rani, dve ~e grabi* see **raniti** II; **svako je kovač svoje ~e* everyone is master of his fate

Успоредјујући одреднице *Речника српскога језика* и српско-енглеског Бенсоновог речника, долазимо до закључка да ниједна ставка потоњег речника не би представљала одговарајући преводни еквивалент српске лексеме *срећа* када се она нађе у наведеној контекстуалној употреби. Ипак, како би се уверио да је то заправо и случај, корисник речника уложиће процесуални (ментални) напор, а потом ће одустати од потраге за одговарајућим значењем, следећи принцип најмањег напора. Одустајањем од саме потраге за релевантним тумачењем, долази до завршетка инференцијалног процеса у оквиру овог когнитивно-прагматичког модела.

5.2.2. Заједничке именице

Најобимнију категорију сачињавају заједничке именице које користимо за обраћање. Пронашли смо дванаест инстанци ове врсте, а оне гласе: *беба, ђаво, животиња, звезда, краљ, краљица, кућа, око, ружа, сунце, цвети*. У наставку испитујемо именицу *ружа* коју *Речник српскога језика* (2011: 1152) дефинише на следећи начин: „фиг. а. лепотица, красотица”. Ову употребу дате вишезначне лексеме можемо уочити у синтагми *ружо румена*, а како бисмо превели именич-

ки конституент ове синтагме, користимо Бенсонов (1974: 562) српско-енглески речник који садржи поменуто одредницу:

rúža 1. (bot.) rose; *zimzelena* ~ perpetual rose; ~ *mesečarka* Chinese monthly rose; *divlja* ~a wild rose; *bela* ~ white rose; ~ *puzavica* rambler rose; *voda od* ~e rose water; **nema* ~e *bez trnja* there's no rose without a thorn; **ako je* ~, *procvetaće* if it is a rose, it will bloom; **ne cvetaju mi* ~e life is not a bed of roses for me **rúžin** a. 2. rosette

Уколико упоредимо горенаведени опис са дескрипцијом из *Речника српско-џа језика*, увиђамо да не постоји еквивалент који би пружио знатан број когнитивних ефеката, а самим тим и релеватно тумачење синтагме *ружо румена*. Наиме, сви преводни еквиваленти односе се на дословно значење ове лексеме, док информације о специфичној контекстуалној употреби ове лексичке јединице нису присутне у овој одредници. Пратећи принцип најмањег напора који гласи „Стани када постигнеш очекивани ниво релеванције (или када изгледа да га је немогуће постићи)”, корисник речника поћи ће у потрагу за релевантним преводом, али како га не проналази, одустаће од исте.

5.2.3. Градивне именице

У групу градивних именица уврстили смо један илустративни експонент – лексему *злато*. *Речник српско-џа језика* (2011: 420) наводи да ову лексичку јединицу можемо користити приликом обраћања, о чему сведочи наредни опис: „фиг. мила, драга особа”. Ова дескрипција примењива је на следећем хипотетичком примеру:

(5) Спавај, **злато** моје.

Како бисмо пронашли енглески преводни еквивалент, који одговара датој контекстуалној употреби, консултовали смо *Српскохрватско-енглески речник* Мортон Бенсона (1974: 787), где проналазимо наредну одредницу:

zlâto I 1. gold; *suvo* (čisto) ~ pure gold; ~ *u listovima* gold leaf; **nije* ~ *sve što sija* all is not gold that glitters; **ćutanje je* ~ silence is golden; **rđa za* ~ *ne prijanja* a good man cannot be corrupted; *~a *vredan* worth its weight in gold; *~u *će se kujundžija* naći quality will be recognized; *~om *platiti* or **platiti suvim* ~om to pay dearly; *~ *od човека* a very nice fellow 2. objects made of gold 3. darling; ~ *moje!* my darling!

Кренувши од дескрипције, која се налази у речнику Матице српске, увиђамо да од предложених трију еквивалената, српској лексеми *злато* највише одговара онај дат под трећим значењем, где се ова именица преводи као енглеска лексема *darling*. Овај еквивалент кориснику речника доноси највећи број когнитивних ефеката, а да се ради о релевантном преводу додатно сведочи и синтагма *my darling*, која је, такође, наведена у оквиру поменуте одреднице.

Након анализе датих примера и квантитативног прегледа доступности енглеских преводних еквивалената, у наредном одељку, вративши се нашим циљевима, сумирамо добијене резултате.

6. Закључне напомене

Предмет нашег рада јесу лексичке јединице које се у енглеском и српском језику користе приликом обраћања. Циљ је био двострук: испитивање заступљености прагматичких информација у речницима општег типа за српски и енглески језик засебно, а потом утврђивање поклапања концептуалног садржаја изабраних лексема у вези са преводним еквивалентима у двојезичним речницима.

Корпус рада ограничили смо на по двадесет енглеских и српских лексема које одговарају горенаведеном опису.

Као теоријско-методолошки приступ, у раду следимо когнитивно-инференцијални модел теорије релеванције чији су зачетници Ден Спербер и Дирдри Вилсон. Представили смо нека од основних начела овог модела, која смо у аналитичком делу рада практично применили.

Анализа ексцерпираних одредница показала је тенденцију једнојезичних речника ка великој заступљености информација о прагматичкој употреби лексема. Када су у питању преводни еквиваленти, ситуација се знатно разликује. У енглеском корпусу 40% ексцерпираних лексема нема преводни еквивалент, док је у српском корпусу овај удео још већи са 55% лексема без преводног еквивалента. Истичемо, поново, степен ограничености нашега испитивања који проистиче из одабира ексцерпираних речника. Овим истраживањем смо, заправо, желели указати на нераскидиву везу прагматичких и лексичко-семантичких проучавања, чији интерфејс, због недовољног броја претходних истраживања, треба додатно осветлити.

Извори

- Анонимни аутор¹⁷. Bora Ćorba o pesmi „Pogledaj dom svoj anđele”: „Čim smo je snimili, znao sam šta imamo u rukama”. *Telegraf.rs*. 1. новембар 2021. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Vrti se, veliki svete. *Laguna*. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Деџа књига недеље – „Lepo spavaj, zlato moje”. *Laguna*. 27. децембар 2021. Приступљено 15. јануар 2022.
- Анонимни аутор. „Dušo moja lepa”: Fudbaler Đorđe Pantić se potresno, porukom oprostio od supruge. *Novosti Magazin*. 11. фебруар 2022. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Evo zašto treba da pročitate knjigu „Dobar dan, tugo”. *Laguna*. 6. август 2020. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Živote naš, gde si bio do sada?. *Šansa za roditeljstvo*. 27. март 2020. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Zlatane, kralju: Ibrahimović stao u odbranu Novaka Đokovića, njegove reči odjekuju do Australije. *Republika*. 13. јануар 2022. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Mučenice, životinjo: Masa opsovaо i izvredаo Mariju Karan. *Nportal*, 12. септембар 2021. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Пија је овог путанадмашио себе: Рођендан Kristine Mitrović nikad glamurozniji. *Hello!*. 14. фебруар 2022. Приступљено 16. 2. 2022.
- Анонимни аутор. Mural „Violeta, kućo stara” krase ulaz u kraljevački bioskop. *PTC*. 11. август 2021. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Nemanja Nikolić o kolegи: On kafu nama nikada nije platio i kad smo puno para zarađivali. Od dinara je pravio tri, to je umetnost! *Prva*. 13. април 2021. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Porodična tragedija! Tuga u domu naše odbojkašice: 'Zbogom oko moje'. *Pink.rs*. фебруар 2022. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Results for đavole translation from Serbian to English. *My memory*. Приступљено 15. 1. 2022.

17 У чланцима који су насловљени *Анонимни аутор* не проналазимо идентитет аутора.

- Анонимни аутор. Results for sunce translation from Serbian to English. *My memory*. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Sijaj, sijaj, srećna zvezdo. *PTC*. 7. октобар 2020. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Srbijo, ljubavi moja. *Delfi knjižare*. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. Cvete beli tekst – Dženan Lončarević. *Tekstovi pesama.com*. Приступљено 15. 1. 2022.
- Анонимни аутор. „Ćао, lepoto”: Biković nasmejaо fanove šok izdanjem, Nina Janković mu је рогућила само једно. *Telegraf.rs*. 5. септембар 2020. Приступљено 15. 1. 2022.
- Бенсон 1974: М. Benson, *Srpskohrvatsko-englесki rečnik*, Beograd: Prosveta.
- Дејвис, М. *The Corpus of Contemporary American English*. Приступљено 15. 1. 2022.
- Меријам Вебстер (2022). *Merriam-Webster.com* [online]. 15. јануар. Доступно на: <https://www.merriam-webster.com/> [приступљено 15. 1. 2022].
- Несторовић, В. Srećo, dovedi nam Francuze. *Blic Sport*, 25. септембар 2007. Приступљено 15. 1. 2022.
- Николић 2011: М. Николић (уред.), *Речник српскога језика*, Београд: Матица српска.
- Оксфордсво енглеско-српски речник за студенте (2006): *Oxford English-Serbian Student's Dictionary*, Oxford: Clarendon.
- Остин 2010: J. Austen, *Pride and prejudice*, London: Harper Collins Publishers.
- Тополић, З. Glumac tužio Gagija Jovanovića zbog hita „Ružo rumena”: Tvrdi da mu је украо песму, завршили на суду. *Telegraf.rs*. 21. јун 2021. Приступљено 15. 1. 2022.
- Фокнер 1987: W. Faulkner, *The sound and the fury*, New York: Vintage Books.

Литература

- Ботма и Тарп 2012: Т. Bothma, S. Tarp, Lexicography and the relevance criterion, *Lexicos*, 22, 86–108.
- Ботма и Тарп 2014: Т. Bothma, S. Tarp, Why relevance theory is relevant for lexicography, *Lexicographica*, 30, 350–378.
- Вилсон и Спербер 2004: D. Wilson, D. Sperber, Relevance theory, у: L. R. Horn, G. Ward (уред.), *The Handbook of Pragmatics*, Oxford: Blackwell, 607–632.
- Вилсон и Спербер 2012: D. Wilson, D. Sperber, *Meaning and Relevance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Згуста 1971: L. Zgusta, *Manual of Lexicography*, Praha: Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences.
- Карстон 1999: R. Carston, The relationship between generative grammar and (relevance-theoretic) pragmatics, *UCL Working Papers in Linguistics*, 11 [Internet edition].
- Мишковић-Луковић 2006: М. Mišković-Luković, *Semantika i pragmatika iskaza: markeri diskursa i engleskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Мишковић-Луковић 2018: М. Мишковић-Луковић, *Прагматика*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Петронијевић 2002: Б. Петронијевић, *Немачко-српско-хрватска лексикографија прве половине двадесетог века: културно-историјски трансфер*, Београд: Филолошки факултет.
- Спербер и Вилсон 1995: D. Sperber, D. Wilson, *Relevance: Communication and cognition*, Oxford: Blackwell.

THE AVAILABILITY OF PRAGMATIC INFORMATION FOR ADDRESSING IN ENGLISH AND SERBIAN DICTIONARIES

Summary

The paper forms part of the semantics/pragmatics study conducted within the relevance-theoretic framework. More specifically, it examines the interface between lexicography and pragmatics in the field of addressing in the selected monolingual, descriptive dictionaries of English and Serbian, which have served as a case in point. Furthermore, I have investigated the extent to which the dictionaries reflect translation equivalence with regard to the relevant pragmatic information. The conclusion, based on the corpora, is two-fold: on the one hand, the relevant contextual information is available in the monolingual dictionary entries; on the other hand, more than forty percent of the attested English and Serbian lexemes for addressing do not have translation equivalents in the selected bilingual dictionaries. Notwithstanding the limited range of my study, and the conclusion thereof, further investigation into the field of addressing, which would include data from various (communicatively oriented) dictionaries, including different language pairs, is in order. In sum, the lexicographic/pragmatic interface emerges as a fruitful field of scientific endeavor.

Keywords: addressing, lexical units, pragmatic information, relevance theory, monolingual dictionaries, bilingual dictionaries

Marija Ž. Nenadić